

JERZY SNOPEK

Több álarc – egy arc**Szöcs Gézáról és költészetéről**

Húsz évvel ezelőtt a Magyar Kulturális Intézet meghívására Varsóba érkezett Szöcs Géza. Ekkor ismerem meg őt személyesen. Korábban már sokat hallottam róla. A nyolcvanas évek második felében, amikor is Magyarországon éltem, neve közszájon forgott. Tudtam, hogy a legkiválóbb erdélyi költők közé tartozik, akkoriban viszont elsősorban az ottani demokratikus ellenzék vezéralakjaként vált ismertté. Ehhez a tevékenységi körhöz kapcsolódtak azok a versei is, amelyeket a Magyar Intézetbe küldött. A politikai hangsúlyok a karizmatikus szerzővel Varsóban és Torúnbán rendezett találkozókra is kifejezésre jutottak.

A későbbiek során több alkalommal járt nálunk, Lengyelországban, s néhány verse is megjelent lengyelül (a *Literatura na świecie* világirodalmi folyóiratban és a *Dojść do słonecznej strefy* című antológiában). Szöcs Géza ezúttal, ennek a kötetnek a közvetítésével teljesebben mutatkozik be legerősebb oldaláról – költőként.

A nagy klasszikus szavaival élve, ahhoz, hogy megértsünk egy költőt, meg kell ismernünk a hazáját. Köztudott, hogy legjobb lenne elutazni abba az országba, belélegezni a levegőjét, betelni látványával, találkozni lakóival, nyelvükkel és kultúrájukkal. Az ilyesmi sosem egyszerű dolog, jelen esetben pedig különös nehézségekkel kellene szembenézni. Szöcs személyisége, alkotópályája, költészete ugyanis az egykor magyar, ám már közel száz év óta a román állam határai közt található Székelyföldön formálódott. Olyan közegben nőtt fel, amelyre a nagy magyar kultúra mellett a helyi hagyományok, nevezetesen az évszázadok óta Erdélyben élő etnikai csoportok – székelyek, csángók – sajátos jegyei is rányomták bélyegüket. Nem lehet itt kizárni, de legalábbis figyelmen kívül hagyni a román hatásokat sem. Jelenleg csak bizonyos csapásirányokat mutathatunk meg, mindössze néhány kérdést sugallhatunk. A többi magának a költészetnek kell elvégeznie.

Bevezetés Szöcs Géza verseinek lengyel kiadásához: Géza Szöcs: *Poezje* (válogatta, fordította és az előszót írta Jerzy Snoppek, Wydawnictwo Studioemka, Varsó, 2013)

Szöcs Géza 1953. augusztus 21-én született Marosvásárhelyen, Székelyföld fővárosában, élete azonban hamarosan a legnagyobb erdélyi várossal, Kolozsvárral kapcsolódott egybe. Az ottani egyetemen végzett magyar–oroszlakon, ott debütált költőként, ott kezdődött politikai, természetesen a Ceaușescu-rezsimmel szembenálló, ellenzéki tevékenysége. Történt mindez a hetvenes években. Az évtized végén, 1979-ben Sütő András, a kiváló drámaíró Herder-díjat kapott, s ebből az alkalomból élt azzal a jogával, hogy egy fiatal, tehetséges alkotót jelöljön Herder-ösztöndíjra. Választása Szöcs Gézára esett.

Az ösztöndíj révén Szöcs végre kiszabadulhatott annak a totalitárius államnak a szorításából, amelyben addig élni kényszerült. Eljutott Ausztriába, Svájcba és az Egyesült Államokba. Hazatérése után bekapcsolódott az Ellenpontok című szamizdat folyóirat szerkesztésébe és kiadásába. A lap szabadságisméket hirdetett, kiállt az emberi jogok védelmében. Ezekkel a törekvésekkel természetes módon rokonszenvezett a román ellenzék is, ám amikor az Ellenpontok hasábjain a magyar (és a cigány) kisebbség jogait számon kérő cikkek jelentek meg, a szamizdat folyóiratot még a román nyelvű Szabad Európa Rádió részéről is támadások érték.

Hamarosan a lap nyomára bukkant a Securitate. 1983 novemberében letartóztatásokra került sor. Szöcs azonban a fogda elhagyása után nyomtalanul eltűnt. Ekkor számos író, értelmiségi és művész részvételével kampányt szerveztek, elsősorban Magyarországon, a költő kiszabadításának érdekében. Röplapokat terjesztettek, különféle grémiumoknak, a közvéleménynek címzett tiltakozó listákat írtak alá. Nem hiányoztak a nemes lelkű gesztusok és a látványosan szolidáris fellépések, amelyekért akár nagy árat is lehetett fizetni. Dorin Tudoran román költő például Szöcsöt támogató véleményt hangoztatott és terjesztett, amiért megtorlást szenvedett, majd – a körülmények szerencsés alakulása folytán – engedélyt (egyúttal parancsot) kapott Románia elhagyására. Magyarországon egy fiatal költő, Zalán Tibor verssorozatot írt Szöcshez *Táviratok Sz. G. ismeretlen címére* címen, amelyet az Új Symposion tett közzé. A lap sorsa ezzel megpecsételődött. Eközben a román titkosrendőrök által börtönbe zárt és kínzásoknak kitett Szöcsnél embólia lépett fel, s kórházba került. Kiszabadulása után nem kapott munkát, édesapja tartotta el. Egy idő

után az Irodalomtudományi Intézetben alkalmazták. 1986-ban elhagyta Romániát és Svájcba távozott, ahova rövidesen családja is követte. Ebben az időszakban a Ceausescu-rezsimmel szembehelyezkedő demokratikus ellenzék sajátos jelképévé vált. Csak néhány évvel később, a diktátorral történt borzalmas leszámolás emlékezetes napjaiban került előtérbe Tőkés László református lelkész, akivel egyébként Szöcs együttműködött. Ebben az időben (1989–1990) a Szabad Európa Rádió magyar irodáját is vezette.

Közben, 1987-ben az Egyesült Államokba utazott, ahol találkozott Márai Sándorral. A találkozást az idős, híres író kezdeményezte, ami azért volt szokatlan dolog, mert Márai évek óta senkit sem fogadott néhány közeli ismerősén kívül. Nem volt hajlandó találkozni a Magyarországról érkezett legkiemelkedőbb személyiségekkel, de még író társakkal sem. Minthogy azonban nagyra tartotta az olyan értékeket, mint amilyen a veszéllyel és elnyomással szemben tanúsított erkölcsi magatartás, úgy döntött, megismerkedik a fiatal ellenzéki költővel. A feleségét és fiát is akkortájt elvesztett, nyolcvanhét esztendő, magányos ember szerény házában történt látogatásról Szöcs később egy írásában számolt be.

Ekkoriban ismerkedett meg a Kanadában letelepedett, legendás hírű költővel, Faludy Györggyel. Idővel ez az ismeretség barátsággá mélyült. Faludy igen nagyra értékelte barátja költői tehetségét, egyenesen a legkiválóbb kortárs magyar költőnek tartotta őt (nota bene, ezt az értékelést igazolta vissza némiképpen a Korunk című folyóirat 2001-es felmérése, amelynek során több tucatnyi költő és irodalomkritikus válogatta össze a XX. század legjobbnak tartott magyar verseit; az élő szerzők közül alig néhányat soroltak fel, de Szöcs szerepel köztük). Hosszú élete vége felé Faludy visszatért Magyarországra. 2010-ben saját válogatásában és szerkesztésében kiadott egy Szöcs Géza verseiből összeállított karcsú antológiát, Szöcs pedig – már Faludy halála után – néhány, jelen kötetünkben is megtalálható költeményt szentelt barátja emlékének.

Ez azonban már később történt, jelenleg még mindig a nyolcvanas évek végének Amerikájában vagyunk Szöccsel együtt, ahonnan egyébként rövidesen visszatért Svájcba. Nyugtalanossággal vegyes reményekkel követte a Romániában kitört, a szovjet tábor többi országáéhoz képest bársonyosnak egyáltalán nem nevezhető forradalom eseményeit.

Csakhamar visszautazott szülőföldjére, hogy kisebbségi politikusként tevékenykedjék, immáron a demokrácia körülményei között. 1990–1991-ben a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) főtitkári tisztét töltötte be, és szenátor is volt a román törvényhozásban. Am első ízben már ekkor megtapasztalta, hogy a szigorúan szabályozott, rutinszerű, ráadásul pragmatikus, taktikázó pártaktivisták körében végzett politikai munka keretei az ő számára túlságosan szűkek. Később ugyanezt tapasztalta Magyarországon is, arról azonban ennek ellenére sem mondott le, hogy a társadalmi szempontból fontos ügyekben részt vállaljon.

Ugyanígy fontos számára a szabadságmozgalmak hagyománya, különös tekintettel 1956 októberére, amelynek válogatásunkban is közölt, polifón, több műfajú költeményt szentelt. A közösség – a maga mítoszaival, a nyelvbe varázsolt elképzeléseivel és tapasztalataival – ugyanúgy magával ragadja, mint az alapjában véve megfoghatatlan emberi önazonosság okozta félelem, amely a lezárult lét, valamint a végtelen vágyódás és képzelet határán kulminál. Úgy vélem, ebben gyökerezik Szöcs Géza költészete. E gyökereknek köszönheti, hogy nem veszíti el kapcsolatát a valósággal, jóllehet a látszatra fékezhetetlen szabadság birodalma ez a költészet.

Szöcs művészete ebből a perspektívából szemlélve alapjaiban változatlanosságot mutat a költő első kötetétől kezdve (a hetvenes évek közepétől) az utolsóig – a 2012-es *Carbonaro éjszakái* című kötetig. Csak a hangsúlyok és tónusok változnak. Az egész fölött a költői univerzum különféle szféráit létrehozó demiurgosz hihetetlen szabadsága uralkodik. Bármely alapanyag, bármely részlet hasznos lehet számára, bármely forma alkalmazást nyerhet az átfogó „alkotói tervben”. Szöcs ugyanis a konkrét versen túllépő kategóriákban alkot. Egyes versei akkor mutatják meg igazán mondandójuk és értékeik legnagyobb részét, amikor kölcsönösen megvilágítják egymást, amikor részt vesznek az egész megépítésében, amikor láthatóvá teszik annak architektonikáját. A válogatás éppen ezért a redukálás és a torzulás kockázatával jár. Az alkotások szelektálása közben így különösen ügyelni kell arra, hogy megmaradjanak – a lehetőségekhez képest – az alkotó által létrehozott épület „tartóelemei”, és kimaradjanak az ismétlődő díszítőelemek. Különösen nehéz feladat ez akkor, ha a verseket idegen nyelvű fordításhoz válogatjuk, s a legjelentősebb alkotások némelyike

ráadásul lefordíthatatlannak látszik (legalábbis a jelenlegi kultúrviszonyok mellett).

Edward Stachura híres mondását idézve kijelenthetjük, hogy Szócs Géza számára bármi költészet lehet. Fentebb már említettem ezt, ideje kifejteni a gondolatot. Nos, bármi költészetté válhat, ha átszűrődik egy igazi költő sok szempontú érzékenységének szűrőjén. Ebben a kontextusban banálissá válik az állítás, miszerint semmi értelme itt annak, hogy a valóság elemeit költői vagy nem költői elemekre osszuk fel. Ezt éppenséggel elég régóta tudjuk. Szócsnél veszítenek jelentőségükből a poétika különféle szabályai és kánonjai is. Lehet például költői alkotás egy kézzelfogható poétikai eszközök nélküli, szigorúan vett prózai szöveg, amelyből hiányzik az érezhető ritmus, sőt a verssor is, a vers szerkezetének ez az utolsó nélkülözhetetlen velejárója (ahogyan a verstanászok hirdetik).

Másfelől tökéletesen szabályos versekkel is találkozunk Szócsnél. E két pólus között a kevert formák gazdag tárháza terül el. Vannak itt olyan alkotások, amelyekben prózarészletek és különféle szinten szabályos, általában változó ritmusú és rím-képletű vagy éppenséggel asszonáncrimelésű versek keverednek. E költemények szókincse hihetetlenül sokszínű. Egyfelől gondosan megválogatott és funkcionalizált, másfelől szokatlanul szabadon kezelt, néha már-már a különködés, a nemtörődöm-ség határát súroló szókincs. Szembe- (és fülbe-) tűnők az idegen nyelvi betoldások, néha csak egy-egy idegen kifejezés ütköztetése az anyanyelvi kifejezéssel, miközben mindez egyfajta sajátos nyelvi játék

részévé válik, alkalmasint annak reményében, hogy ezzel sikerül feltárni valamely gondolat vagy érzés egy-egy finom árnyalatát, létrehozni egy másként megfoghatatlan gondolatársítást. Szócs nem riad vissza attól, hogy a szavakat széttördelje, szótagokra bontsa, hangutánzó kifejezésekkel, grafikai jelekkel, kottákkal stb. társítsa.

Miközben így egyensúlyoz elegánsan a komolyság és a játék között, végül mindig a komolyság oldalán marad. Oda-kötik a már említett, a valóságban eredő gyökerek. S a különféle álarcok, esetenként bolondos gesztusok, zsonglőrmutatványok, vásári tónusok mögül valójában mindig előbukkan annak az embernek az arca, aki a dolgok értelmét kutatja, aki emlékezetében őrzi a nemzeti traumákat csakúgy, mint személyes féltreírásokat, aki az önazonosság és az egyéni sors tűnékenységén tőpreng.

Mindezekről megfedekezni látszanak azok, akik Szócs Géza költészetében elsősorban a „posztmodern játékot” vélik felfedezni, amelynek lényege az intertextuális játszódás, s amely kimerül az idézetekkel és utalásokkal történő zsonglőrködésben.

Nem lehet ezt a költészetet egyetlen formulával meghatározni. Szócs Géza, a kifinomult ötletek nagymestere, intellektuális és nyelvi játékok kezdeményezője egyúttal sokdimenziós képzeletvilágok megteremtője is, finoman ironizáló alkotó, a dolgok értelmének alapos kutatója, a lélek tűnékeny állapotainak felfedezője és kifinomult lírikus egy személyben.

Szenyán Erzsébet fordítása

Árkossy István: Lorenzo Lotto